

Wrocławska PZPR wobec wydarzeń Marca'68

Dotychczasowy obraz przebiegu wydarzeń marcowych we Wrocławiu budowany był przede wszystkim na podstawie relacji uczestników, w pewnym stopniu uzupełnianych przez kwerendę prasową oraz archiwalia proveniencji uczelnianej¹. Kilka dokumentów wytworzonych przez partię komunistyczną, zarówno ze zbiorów prywatnych, jak również z zespołu KW PZPR w Archiwum Państwowym Wrocławiu, opublikował Wojciech Wrzesiński². Zasadniczo jednak, dokumenty partyjne podobnie jak i niedostępne dotychczas archiwalia Służby Bezpieczeństwa, nie były dotychczas szerzej wykorzystywane w badaniach nad wrocławskim Marcem'68.

Celem niniejszego szkicu nie jest pełne odtworzenie przebiegu wydarzeń we Wrocławiu, lecz próba rekonstrukcji udziału w nich struktur PZPR, jej roli w tłumieniu studenckiego protestu i nakręcaniu kampanii antysemitycznej. W tym celu wykorzystano zachowaną spuściznę Komitetu Wojewódzkiego PZPR oraz komitetów dzielnicowych (Fabryczna, Krzyki, Śródmieście, Stare Miasto, Psie Pole). Stan zachowania tych archiwaliów jest różny. Praktycznie w komplecie zachowały się protokoły posiedzeń poszczególnych instancji KW oraz komitetów dzielnicowych (egzekutywy, plena i konferencje sprawozdawczo-wyborcze). W dobrym stanie znajdują się akta podstawowych organizacji partyjnych i komitetów zakładowych z poszczególnych fabryk i instytucji. Znacznemu zdekompletowaniu uległa natomiast dokumentacja komitetów uczelnianych Uniwersytetu, Politechniki, Akademii Medycznej, Wyższej Szkoły Ekonomicznej i Wyższej Szkoły Rolniczej, przechowywana w zespołach poszczególnych komitetów dzielnicowych (Krzyki, Śródmieście, Stare Miasto). Szcątkowy charakter mają również korespondencja z Komitetem Centralnym i podległymi KW komitetami powiatowymi i miejskimi, przekazywane im materiały propagandowe, sprawozdawczość KW itd. Generalnie stwierdzić należy, że zachowany zasób archiwalny wrocławskiej PZPR jest niewystarczający do pełnego odtworzenia jej roli w przebiegu wydarzeń marcowych, szczególnie w gorących dniach po 8 marca.

W obliczu pierwszych odgłosów wydarzeń warszawskich i akcji zbierania podpisów pod petycją w sprawie „Dziadów”, 19 lutego 1968 r. zorganizowano spotkanie aktywów partyjnego uczelni wrocławskich, tutejszego środowiska literackiego i lektorów KW z zastępcą kierownika Wydziału Kultury KC PZPR, Jerzym Kwiatkiem. Jego przebieg nie jest niestety znany. Zważywszy na dużą ilość obecnych (ok. 250 osób), zapewne przekazano wówczas jedynie podstawowe informacje o sytuacji w stolicy. Utrzymywano również bieżący kontakt z uczelnianym aktywnym studenckim, informując o „antypartyjnej działalności w środowisku studenckim”³.

Kolejne zebranie w KW odbyło się 5 marca 1968 r. W trakcie sekretarza POP zostali poinformowani o zebraniu oddziału warszawskiego ZLP oraz akcji zbierania podpisów pod pety-

¹ Zob. np. najpełniejsze opracowanie tego tematu autorstwa Włodzimierza Suleji - *Marzec 1968 roku we Wrocławiu* [w:] *Studia i materiały z dziejów Uniwersytetu Wrocławskiego*, t. III, pod red. W. Wrzesińskiego i T. Kulak. Wrocław 1994, s. 145-163.

² W. Wrzesiński, *Wydarzenia marcowe 1968 roku na uczelniach wrocławskich w świetle dokumentów. Wybór dokumentów*, *ibidem*, s. 165-213.

³ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/57, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 6 Ul 1968 r.*

cją do Sejmu na terenie wrocławskich uczelni. Tego samego dnia wieczorem odbyły się dwa spotkania ze studentami w domach akademickich. W Akademii Medycznej postanowiono utworzyć grupy partyjne studentów w DS-ach⁴.

6 marca 1968 r. sprawa niepokojów w Warszawie po raz pierwszy stała na posiedzeniu egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu. Informację na temat zebrania Oddziału Warszawskiego Związku Literatów Polskich przedstawił I sekretarz KW Władysław Piłatowski. Wywołała ona ożywioną dyskusję, w której udział wzięło dziewięciu z trzynastu obecnych członków egzekutywy. Mówcy byli jednomyślni w ocenie wydarzeń, widząc w nich akcję wrogich sił, z którymi należy się „w rygorystyczny sposób rozprawić”. Próbką charakterystycznego dla siebie stylu dał Ludwik Drożdż, który określił protestujących literatów mianem „łobuzów”. Dyskusję podsumował w niezbyt jasnych słowach Piłatowski, mówiąc: „Sytuacja w roku bież [ącym] będzie trudna, ale to jeszcze nie powód, by wpadać w panikę. [...] Jeśli jest określona sytuacja, to trzeba mieć określone stanowisko. [...] Środowisko robotnicze jest zaniepokojone, nerwowe i wyprowadza wniosek, że jesteśmy słabi, ponieważ, nie bierzemy literatów - »za pysk«. Tymczasem właśnie branie »za pysk« jest oznaką słabości. To prawda, że demokracja i swobody mają swoje granice, a jeśli chodzi o poglądy antysocjalistyczne - nie powinno być tolerancji. Co więc robić w tej sytuacji? Czy nasza sytuacja gospodarcza jest tak zła? Przecież nigdy nie mieliśmy właśnie tak dobrej sytuacji ekonomicznej jak obecnie! Nie mamy się czego wstydić - mamy wzrost płac, wzrost oszczędności i obrotów w handlu!” Ostatecznie postanowiono przedstawić wspomnianą informację środowiskom studenckim, literatom i artystom, aktywowi robotniczemu największych zakładów produkcyjnych Wrocławia, a po poprawieniu i uzupełnieniu przesłać do komitetów powiatowych i dzielnicowych w celu przedstawienie jej lokalnemu aktywowi⁵.

Ostateczną wersję *Informacji* przygotowano wieczorem 8 lub w godzinach rannych 9. marca. Liczyła ona 23 strony, uzupełnione dwunastostronicowym załącznikiem *Kultura Polski Ludowej. Niektóre dane o rozwoju w latach 1945-1965* oraz znacznie krótszą *Informacją o sytuacji w środowisku wrocławskim*. Materiał ten w najbliższych dniach miał się stać główną bronią propagandową partyjnych aktywistów. Jego zdecydowana większość odnosiła się do sprawy zawieszenia *Dziadów* Dejmka oraz zebrania Oddziału Warszawskiego ZLP. Zaledwie jedna strona, dopisana najwyraźniej w pośpiechu odnosiła się do wydarzeń 8 marca w Warszawie. Jak pisali autorzy *Informacji...*, inicjatorami „wrogiej kampanii wymierzonej przeciwko władzy ludowej i naszej partii” była część warszawskich literatów oraz „anarchizujące, demagogiczne grupy studentów Uniwersytetu Warszawskiego”. Szeroko informowano o poprzednich inscenizacjach dramatu Mickiewicza, nie omieszkać podkreślić, że było ich w Polsce Ludowej szesnaście, podczas gdy w II Rzeczypospolitej tylko cztery. Problem z realizacją Dejmka miał, według partyjnych propagandzistów, polegać na wyeksponowaniu antyrosyjskich fragmentów dzieła, co stanowi istotny problem polityczny, ponieważ „antyrosyjskość wśród pewnej części naszego środowiska może być w określonych sytuacjach przetransponowana na anryradzieckość”. Stąd też decyzja o zdjęciu przedstawienia była „konieczna i politycznie słuszna”. Opisując szeroko zebranie warszawskiego oddziału ZLP i podjętą na nim rezolucję, autorzy „*Informacji*” zwracają uwagę, iż literaci „nie uznali za godną przyczynę” zwołania posiedzenia, ani kwestii przedawnienia zbrodni hitlerowskich, ani działalność „reakcyjnej części Polskiego Episkopatu”

⁴ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 304, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, K.D PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/40, bp. *Protokół z posiedzenia KU Akademii Medycznej we Wrocławiu 5 III 1968 r.*

⁵ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 134-135, 139-142, *Protokół nr 5 z posiedzenia egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 6 marca 1968 r.*

podczas Milenium, ani „zbrodniczej agresji imperializmu amerykańskiego w Wietnamie”. Stosunkowo szeroko omówiono wypowiedzi poszczególnych mówców oraz samą rezolucję. W podsumowaniu stwierdzono, iż za całe zamieszanie odpowiedzialne są „ośrodki wojny psychologicznej i dywersji ideologicznej” Zachodu, które jakoby wybrały literatów - w mniejszym stopniu studentów - do odegrania pierwszoplanowej roli w procesie „rozmiękczenia” socjalizmu i rozsadzania go od zewnątrz.

Pierwszy z załączników przedstawiał szereg danych statystycznych, z których niezbitcie wynikało, iż kultura w Polsce Ludowej przeżywa niespotykany w dziejach okres rozkwitu. W drugim informowano o zbieraniu we Wrocławiu na początku lutego podpisów pod petycją w sprawie przywrócenia *Dziadów*. Według Wydziału Propagandy KW, zbierano je przy pomocy „różnych nieuczciwych chwytów”. Spośród ok. tysiąca podpisów, tylko 294 miały być czytelne, z czego 70 rzekomo należało do osób, które „nie są i nigdy nie były studentami”. Sugerowano, iż większość z nich została sfalszowana⁶.

9 marca przygotowany materiał przedstawiono rektorom, sekretarzom komitetów uczelnianych PZPR oraz przewodniczącym organizacji młodzieżowych. Następnie w poszczególnych szkołach wyższych zorganizowano spotkania aktywu, podczas których sekretarze komitetów uczelnianych przekazali otrzymaną w KW ocenę sytuacji oraz rozpowszechnili powieloną *Informację*... Niestety, protokoły z tego i kolejnych spotkań nie zachowały się⁷.

W obliczu zaostrenia sytuacji 11 i 12 marca podjęto próbę agitacji wśród studentów. Do domów akademickich udali się aktywiści partyjni i reprezentanci władz poszczególnych uczelni. Spotkania te miały burzliwy charakter, stały się areną dyskusji nie tylko o bieżących wydarzeniach, lecz także całokształcie sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej PRL. Trwały one niekiedy do późnych godzin nocnych. Niektórzy wykładowcy próbowali także przekonywać młodzież podczas zajęć⁸.

12 marca w południe w Wydziale Nauki i Oświaty KW PZPR odbyła się narada rektorów i sekretarzy komitetów uczelnianych, w trakcie której dla zapobieżenia manifestacjom zdecydowano się na organizację wieców wewnątrz budynków uczelnianych. W poszczególnych uczelniach aktywiści PZPR pełnili dyżury w siedzibach komitetów partyjnych, czuwając nad rozwojem wypadków. Generalnie oceniając rolę aparatu partyjnego w tych gorących dniach przyznać należy rację I sekretarzowi KU AM, który patrząc na wypadki z kilkumiesięcznej perspektywy konstatawał: „aktywna mniejszość [...] POP odegrała w wydarzeniach marcowych decydującą rolę w opanowaniu sytuacji i uspokojeniu nastrojów wśród studentów, przejmując na okres wydarzeń faktyczne kierownictwo nad życiem wewnętrznym uczelni”⁹.

12 marca 1968 r. w komitetach dzielnicowych PZPR zorganizowano zebrania aktywu, na których informowano o przebiegu wydarzeń i obowiązującej ich interpretacji. Nazajutrz,

⁶ AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/106, k. 1-23, *Informacja o niektórych aktualnych zjawiskach politycznych w środowisku literackim Stolicy; ibidem*, k. 24-35, *Załącznik nr 1. Kultura Polski Ludowej. Niektóre dane o rozwoju w latach 1945-1965; ibidem*, k. 36-37, *Załącznik nr 2. Informacja o sytuacji w środowisku wrocławskim*.

⁷ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 304, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*

⁸ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 305, *Informacja o przebiegu wydarzeń w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 11-17 III 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 305, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/48, bp, *Wstępna ocena wydarzeń na terenie Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu*; AP Wrocław

KD Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, *Notatka z OOP Wydziału Nauk Przyrodniczych*; W. Suleja, *op. cit.*, s. 147.

⁹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 305, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/36, bp, *Referat na zebranie sprawozdawczo-wyborcze POP Akademii Medycznej we Wrocławiu 27 V 1968 r.*

13 marca rozpoczęto organizowanie wieców potępiających studentów, oraz zebrań POP w poszczególnych zakładach pracy, na których omawiano przygotowane przez KW materiały propagandowe. Podczas zebrań odnotowywano pojedyncze głosy sprzeciwu wobec kampanii antystu-denckiej i antysemitkiej. Zdarzały się także wypadki solidaryzowania się ze studentami w dyskusjach na terenie przedsiębiorstw. W kilku zakładach (między innymi Ogród Zoologiczny, Centralny Ośrodek Projektowo-Badawczy Górnictwa Odkrywkowego, Instytut Elektrotechniczny) odnotowano przypadki prowadzenia przez członków PZPR zbiórek pieniężnych na rzecz studentów. Wobec osób zaangażowanych w takie działania „wyciągnięto wnioski organizacyjne i administracyjne”. Najwyraźniej swoją postawę zmanifestował kierownik jednego z wydziałów Wytwórni Filmów Fabularnych, który podczas wiecu 14 marca odmówił poparcia antystudenc-kiej rezolucji, a następnie ustawił w swoim biurze popiersie Józefa Piłsudskiego¹⁰.

13 marca rano po raz kolejny zorganizowano zebranie rektorów, sekretarzy komitetów uczelnianych PZPR i kierownictwa organizacji młodzieżowych, na którym „uzgodniono taktykę działania władz uczelni”. By nie dopuścić do wystąpień ulicznych, postanowiono ponownie zorganizować spotkania władz uczelni z mieszkańcami domów akademickich. W trakcie spotkań ostrzegano przed konsekwencjami ewentualnych manifestacji. Tego samego dnia w godzinach popołudniowych na wszystkich uczelniach odbyły się zebrania POP i aktywu partyjnego. W trakcie niektórych z nich doszło do nieplanowanych przez władze wystąpień popierających studentów. W Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego podczas zebrania POP cztery osoby oświadczyły, że nie są przygotowane do dyskusji z młodzieżą, „ponieważ nie mają przekonujących argumentów na pytania zadawane przez nią odnośnie tła i źródeł tych wypadków”. Na Uniwersytecie stwierdzono wręcz, iż podczas niektórych zebrań oddziałowych organizacji partyjnych odnotowywano „solidarność przeciwko socjalizmowi, przeciw partii”. Z inicjatywy PZPR odbyła się także 13 marca odprawa dyrektorów szkół średnich, na której postanowiono zwołać zebrania rodziców w celu przedstawienia im sytuacji i zwrócenia uwagi na konieczność nadzoru nad pociechami w najbliższych dniach¹¹.

¹⁰ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/V/1, k. 13-14, *Informacja z działalności Dzielnicowej Komisji Kontroli Partyjnej Wrocław Śródmieście za okres 1967/68 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/8, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy DOZG U VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/37, bp, *Protokół z zebrania POP przy Areszcie Śledczym we Wrocławiu 26 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XII/50, bp, *Protokół z posiedzenia KZ Wrocławskiej Przędzalni Czesankowej 5 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/25, bp, *Protokół z zebrania POP WFF 25 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Psie Pole, 11 I/XIII/22, bp, *Protokół nr 5 z posiedzenia egzekutywy KZ PZPR 22 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/22, bp, *Protokół z otwartego zebrania POP i Koła ZMS przy Sądach i Prokuraturach 16 III 1968 r.*; *ibidem*, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Psie Pole, 111/XIV/17, bp, *Protokół z zebrania POP przy Cukrowni Wrocław 15 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/44, bp, *Protokół z zebrania POP oraz załogi Wrocławskich Zakładów Piwo-warsko-Słodowniczych w sprawie wystąpień studentów warszawskich 13 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/49, bp, *Protokół z zebrania POP oraz aktywu gospodarczego WZPH poświęconego omówieniu i wyjaśnieniu tła zająć w Warszawie 15 III 1968 r.*; *ibidem*, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/52, bp, *Notatka*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/3, bp, *Protokół z otwartego zebrania POP przy DZLE „Dolam” 14 III 1968 r.*

¹¹ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 306-307, *Informacja o przebiegu wydarzeń w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 11 III-17 III 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 305-306, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zająć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XII/55, k. 1-2, *Protokół z zebrania POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu odbytego dnia 13 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/67, bp, *Protokół z posiedzenia KU Uniwersytetu Wrocławskiego 2 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/40, bp, *Wstępna ocena zająć studenckich w marcu 1968 roku na Akademii Medycznej we Wrocławiu*; W. Suleja, *op. cit.*, s. 151.

Aktywiści PZPR z Wydziału Nauk Przyrodniczych Uniwersytetu odegrali w tym dniu czołową rolę w „zdemaskowaniu”, czyli aresztowaniu grupy studentów wykonujących strajkowe ulotki i plakaty¹².

14 marca, podobnie jak poprzedniego dnia, w godzinach rannych zorganizowano posiedzenie rektorów i sekretarzy komitetów uczelnianych PZPR, gdzie omawiano sposób postępowania w obliczu zapowiadanych wieców i manifestacji. Przyjęto rozwiązanie analogiczne do tego sprzed dwu dni¹³.

18 marca odbyło się piąte z kolei spotkanie. Postanowiono na nim wyciągnąć konsekwencje wobec aktywnych uczestników wydarzeń oraz wspierających ich pracowników naukowych, a także ocenić zachowanie się członków partii. W trakcie spotkania karaniu studentów i pracowników sprzeciwił się rektor Uniwersytetu Wrocławskiego prof. Alfred Jahn¹⁴.

Tego samego dnia egzekutywa KW PZPR zebrała się w pełnym, osiemnastoosobowym składzie, co nie zdarzało się często. Był tylko jeden punkt programu - zatwierdzenie tekstów przemówienia i rezolucji na „wiec społeczeństwa dolnośląskiego”. Odbył się on tego samego dnia przed gmachem KW. Ponieważ moment rozpoczęcia wiecu od zakończenia posiedzenia egzekutywy dzieliło zaledwie pół godziny, należy przypuszczać, że jej posiedzenie zorganizowano *pro forma*, a rzeczywiste decyzje zapadały gdzie indziej (patrz niżej).

Według oficjalnych danych, na wiecu zgromadziło się 50 000 osób, co wydaje się być liczbą przesadzoną, zwłaszcza że na skutek bałaganu organizacyjnego niektóre grupy (na przykład z Wałbrzycha) nie dotarły. W swoim wystąpieniu Władysław Piłatowski dał wyraz poparciu dla polityki Władysława Gomułki, szeroko przedstawił osiągnięcia produkcyjne Dolnego Śląska, po czym przeszedł do personalnych ataków na „warcholów i zbankrutowanych politykie-rów”, którzy -jak twierdził - rzekomo inspirowali zajścia w ośrodkach akademickich. Wymieniając nazwiska Stefana Staszewskiego, Romana Zambrowskiego, Romana Werfla i Ignacego Szlajfera, obarczył ich winą za „błędy i wypaczenia” okresu stalinowskiego. Przy nazwisku Werfla pojawił się wątek antysemitki - według Piłatowskiego b. redaktor naczelny „Gazety Robotniczej” był odpowiedzialny za „obsadzenie szeregu stanowisk w naszym województwie ludźmi o poglądach syjonistycznych”. Owi „bankruci” dla powrotu do władzy „wykorzystali [...] nawet własne dzieci, które wychowali w nienawiści i pogardzie dla socjalizmu i narodu polskiego”. Ich zamiarem miało być „zakucie narodu w kajdany zamordyzmu, reakcji i nietolerancji”. Przyłączyli się do nich „zastępca szefa bandy »Łupaszki«” Paweł Jasienica, Antoni Słonimski - autor wrogich Polsce artykułów zamieszczanych w prasie izraelskiej i Stefan Kisielewski, nawołujący do pojednania z rewizjonizmem zachodnioniemieckim. Poparcie dla „bankrutów” i „reakcjonistów” wyrażają „ośrodki syjonistyczne w Izraelu i innych krajach” wraz z „byłymi swoimi katami hitlerowskimi”. Udało im się zwieść część młodzieży, co doprowadziło do „smutnych wydarzeń”. Przemówienie zakończył Piłatowski ponownym zapewnieniem wierności partii i towarzysowi „Wiesławowi” oraz zapowiedzią wyciągnięcia konsekwencji wobec winnych i oczyszczenia szeregów partyjnych z „ludzi obcych, karierowiczów i ban-

¹² AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 307, *Informacja o przebiegu wydarzeń w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 11.03-17.03.1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, Notatka z OOP Wydziału Nauk Przyrodniczych; W. Suleja, *op. cit.*, s. 152.

¹³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IW141, k. 306-307, *Informacja o przebiegu wydarzeń w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 11.03.-17.03.1968 r.*

¹⁴ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 307, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*

krutów politycznych”. Potem przyjęto rezolucję, w której domagano się „surowego ukarania organizatorów ekscesów i burd”. Wiec transmitowany był przez radio¹⁵.

19 marca na polecenie Wydziału Nauki i Oświaty KW PZPR na wszystkich uczelniach umożliwiono studentom wysłuchanie przemówienia I sekretarza KC PZPR Władysława Gomułki. Partia monitorowała reakcje na to przemówienie nie tylko w szkołach wyższych, lecz także w placówkach kulturalnych i środowiskach artystycznych¹⁶.

Po proklamowaniu przez studentów bojkotu zajęć 20 marca, grupy aktywu partyjnego po raz kolejny udały się do akademików, żeby przekonywać do odstąpienia od strajku absencyjnego. Wieczorem odbyło się spotkanie pierwszych sekretarzy komitetów uczelnianych z Władysławem Piłatowskim, na którym omówiono metody zwalczania bojkotu¹⁷.

W dniach 25-27 marca 1968 r. Wojewódzki Ośrodek Propagandy Partyjnej skierował do największych zakładów pracy Wrocławia aktywistów, którzy spotykali się z przedstawicielami kierownictwa, organizacji partyjnych, związkowych i młodzieży, wyjaśniając im istotę wydarzeń. W czasie spotkań padały zarzuty dotyczące złego systemu wychowawczego, słabej informacji i propagandy („Radio Wolna Europa jest szybsze”, „Radio i prasa źle informuje, a lektorzy zanudzają nas swoimi pustymi gadkami”)¹⁸. Zebrania w wybranych POP kontynuowano w kwietniu, wygłaszano na nich referaty *Zagadnienia syjonizmu* lub *Wypadki marcowe w Polsce*¹⁹.

¹⁵ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 206, *Protokół nr 6 posiedzenia egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 18 marca 1968 r.*; *ibidem*, k. 207-217, *Przemówienie Władysława Piłatowskiego*; *ibidem*, k. 218-220, *Rezolucja*; W. Suleja, *op. cit.*, s. 160.

¹⁶ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 308, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/90, k. 175, *Notatka informacyjna z od biuro przemówienia tow. Wiesława w dniu 19 III br. w środowiskach kulturalnych*.

¹⁷ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 308, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/48, bp, *Wstępna ocena wydarzeń na terenie Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/15, k. 76, *Informacje wewnętrzne*.

¹⁸ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 309, *Podjęte przedsięwzięcia podczas zajęć w środowisku studenckim Wrocławia w dniach 13-22 marca 1965 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/VII/90, k. 176-177, *Notatka informacyjna o na strojach wśród młodzieży WSK*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/40, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP przy WZPPP 25 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/38, bp, *Protokół z otwartego zebrania partyjnego 27 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/32, bp, *Protokół z zebrania otwartego przy Zakładach Fajansu 28 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/40, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP Spółdzielni Pracy im. Olgina 25 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/31, bp, *Protokół z ogólnego zebrania POP 27 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/65, k. 12-13, *Protokół z zebrania POP przy Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich 27 III 1968 r.*; *ibidem*, k. 16, *Notatka*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/25, bp, *Protokół nr 3/68 z otwartego zebrania POP przy DOPiT Wrocław 26 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/33, bp, *Protokół z otwartego zebrania POP PKS Oddział II 27 III 1968 r.*

¹⁹ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/22, bp, *Protokół z zebrania POP przy Prokuraturze wojewódzkiej i Prokuraturze Powiatowej dla dzielnicy Wrocław-Fabryczna*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XI V/44, bp, *Protokół*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/40, bp, *Protokół z zebrania POP przy Zakładzie Szkolenia Inwalidów we Wrocławiu 22 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Psie Pole, 11 I/XIV/47, bp, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/44, bp, *Protokół z zebrania POP przy WZPS 19 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Psie Pole, 111/XIV/47, bp, *Protokół z zebrania POP 9 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/2, bp, *Protokół z otwartego zebrania POP przy DZBM Śródmieście 25 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KP PZPR Wrocław, 103/XIV/30, bp, *Protokół z zebrania ogólnego POP przy KP MO Wrocław 19 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/31, bp, *Protokół z otwartego zebrania POP przy ZPO „Intermoda” 8 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/65, k. 18, *Protokół z nadzwyczajnego zebrania POP przy Wydawnictwie Ossolineum 6 IV 1968 r.*; *ibidem*, k. 14-15, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/29, bp, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIII/20, bp, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/56, k. 8-9, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP przy WPIS „Winstal” 4 IV 1968 r.*

W kwietniu i maju, po wygaśnięciu poważniejszych protestów (podejmowano jeszcze akcje ulotkowe, 5 kwietnia ogłoszono bojkot stołówek) kontynuowano spotkania aktywistów partyjnych ze studentami w akademikach, a także zorganizowano dwa duże spotkania w auli Politechniki. W kwietniu przeprowadzono również zebrania POP i OOP na uczelniach, podczas których podejmowano uchwały o poparciu polityki partii i tow. Wiesława. Była to swoista forma „rehabilitacji” za „chwiejną” postawę w marcu²⁰.

Wątki „marcowe” pojawiały się na większości konferencji sprawozdawczo-wyborczych, jakie we wrocławskich strukturach PZPR odbywały się od końca marca do czerwca 1968 r. Wzmianki o protestach studenckich i problemie „syjonizmu” pojawiały się praktycznie w każdym referacie sprawozdawczym rozpoczynającym takie zebranie, jednakże nie zawsze były one podchwytywane przez uczestników. Na niektórych z tych spotkań podejmowano rezolucje popierające politykę Gomułki i potępiające „syjonistów” i innych „wichrzycieli”²¹. W niektórych przedsiębiorstwach i instytucjach w tym okresie na zebraniach POP omawiano sprawy członków partii pochodzenia żydowskiego, oskarżanych o „syjonizm”, co kończyło się przeważnie ich usunięciem z PZPR²².

Pierwszą próbę oceny wydarzeń we Wrocławiu egzekutywa KW PZPR podjęła 7 maja 1968 r. Przedstawiony przez Wydział Propagandy trzynastostronicowy dokument spotkał się ze sporą

²⁰ AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/15, k. 77-78, *Informacje wewnętrzne*.

²¹ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIII/120, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy Wrocławskiej Fabryce Urządzeń Mechanicznych 10 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIII/110, bp, *Protokół z obrad II Konferencji Sprawozdawczo-Wyborczej KZ PZPR przy „Hutnienie” 8 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIII/149, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy Wrocławskiej Przędzalni Czesankowej 3 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/43, bp, *Sprawozdanie z działalności egzekutywy POP przy Wrocławskich Zakładach Piwowarsko-Słodowniczych za okres od 25 IV 1966 r. do 22 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/22, bp, *Sprawozdanie z działalności POP przy Prokuraturze Wojewódzkiej we Wrocławiu za okres od dnia 18 IX 1967 r. do dnia 28 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/30, bp, *Uchwała*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/60, bp, *Sprawozdanie z działalności POP Centrali Zjednoczenia Przemysłu Węgla Brunatnego na dzień 6 V 1968 r.*; *ibidem*, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy ZPBW 6 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/26, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy „Słowie Polskim” 17 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/21, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy ZPO im. 1 Maja 27 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/36, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy Areszcie Śledczym we Wrocławiu 5 IV 1968 r.*; *ibidem*, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/26, bp, *Uchwała*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/21, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy redakcji „Gazety Robotniczej” 26 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/1, bp, *Sprawozdanie z działalności POP w EZN MPM w okresie od dnia 18 II 1966 r. do 22 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki 109/XIV/14, bp, *Rezolucja*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/31, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP PKS Wrocław 5 V 1968 r.*; AP Wrocław, KP PZPR Wrocław, 103/XIV/33, bp, *Protokół z zebrania sprawozdawczo-wyborczego POP przy KP MO we Wrocławiu 29 III 1968 r.*

²² AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIV/16, bp, *Protokół z zebrania POP przy ZEOD 24 VII 1968 r.*; *ibidem*, *Protokół z zebrania POP przy ZEOD 15 VII 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIV/24, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP przy Prokuraturze Wojewódzkiej we Wrocławiu 7 VI 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/13, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy KZ przy Prezydium WRN we Wrocławiu 17 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/40, bp, *Protokół z posiedzenia POP przy Spółdzielni Pracy im. Olgina 10 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/37, bp, *Uchwała*; *ibidem*, *Protokół z zebrania POP przy Spółdzielni Pracy im. Olgina 10 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Fabryczna, 110/XIII/110, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy KZ „Hutmenu” 12 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIV/16, bp, *Protokół z zebrania POP I Liceum Ogólnokształcącego we Wrocławiu 22 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIV/2, bp, *Protokół z zebrania POP przy IX LO we Wrocławiu 26 IV 1968 r.*

krytyką. Jego autorom zarzucono „chęć wybielenia kierownictw uczelni”, potępiono rzekomą próbę przeniesienia odpowiedzialności na szkolnictwo średnie, zbyt łagodne propozycje kar wobec osób odpowiedzialnych. W trakcie dyskusji ujawniły się wyraźnie antyinteligentne nastroje, mówiono o „wrogim” lub wręcz „wrednym” stanowisku kierownictw uczelni, żądano radykalnych czystek nie tylko wśród studentów, ale i pracowników naukowych popierających młodzież. Źle oceniono rolę, jaką odegrały niektóre komitety uczelniane i POP. Zdecydowano o powołaniu komisji, której zadaniem miała być ocena środowisk studenckiego i naukowego, zweryfikowanie postawy członków PZPR oraz analiza sytuacji w poszczególnych POP. Wyniki prac komisji nie są znane, natomiast nową, pryncypialną i ideologiczną ocenę wydarzeń dał podczas plenum Komitetu Wojewódzkiego 12 czerwca 1968 r. I sekretarz Władysław Piłatowski²³.

Odrębnych podsumowań wypadków na poszczególnych uczelniach dokonywały w już od końca marca komitety uczelniane i POP poszczególnych szkół wyższych. W Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego niektórzy członkowie egzekutywy określili postawę studentów podczas wiecu jako wręcz „wzorową”, podkreślali ich chęć udziału w zajęciach (gry). Inna była już ocena okresu bojkotu zajęć. Podczas tego spotkania pojawił się także wątek zmian kadrowych na kierowniczych stanowiskach w państwie. Jeden z mówców (towarzysz Teryks) stwierdził wręcz, iż „zastanawia się, czy zmiany na różnych stanowiskach byłyby dokonane bez zajęć marcowych. Jeżeli wypadki marcowe przyczyniły się do wypłnienia chwastów, to należy im przyklasnąć”. We wstępnej ocenie przygotowanej przez POP Wyższej Szkoły Rolniczej napisano, iż postulaty studentów były „niekiedy słuszne”. Pierwszy sekretarz KU Akademii Medycznej stwierdził wręcz, że postawa młodzieży była „patriotyczna”, zaś niektórzy członkowie komitetu uznali, iż należy chronić żaków przed represjami. W większości wstępnych analiz podkreślano otwartość na dyskusję z młodzieżą, umożliwienie legalnego wiecowania - a więc takie działania, które w ocenie członków egzekutywy KW świadczyły o próbach „wybielenia” kierownictw uczelni. Unikano podawania nazwisk osób odpowiedzialnych za „antysocjalistyczne i antypartyjne” wystąpienia, odmawiano karania lub wymierzano kary łagodniejsze niż chciała wyższa instancja. Ocena wydarzeń stopniowo ulegała zmianie pod naciskiem wyższych szczebli aparatu partyjnego²⁴.

²³ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 220-221, *Protokół nr 10 posiedzenia egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 7 maja 1968 r.*; *ibidem*, k. 227-233, *Informacja do protokołu nr 10 egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 7 maja 1968 r.*; *ibidem*, k. 291-303, *Ocena wydarzeń marcowych w środowisku wrocławskim*; W. Wrzeński, *op. cit.*, s. 190-205.

²⁴ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/55, bp, *Protokół z zebrania POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 24 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIII/64, bp, *Protokół z posiedzenia KU Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu 20 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/53, bp, *Protokół z zebrania POP Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu 22 III 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/48, bp, *Wstępna ocena wydarzeń na terenie Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu*; *ibidem*, *Protokół z posiedzenia KU Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu 10 IV 1968 r.*; *ibidem*, *Protokół z posiedzenia KU Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu 24 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/67, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy KU Uniwersytetu Wrocławskiego 2 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, *Protokół z II plenarnego posiedzenia KU Uniwersytetu Wrocławskiego 19 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/40, bp, *Protokół z zebrania KU Akademii Medycznej we Wrocławiu 19 III 1968 r.*; *ibidem*, *Protokół z posiedzenia KU Akademii Medycznej we Wrocławiu 28 III 1968 r.*; *ibidem*, *Wstępna ocena zajęć studenckich w marcu 1968 roku na Akademii Medycznej we Wrocławiu*; *ibidem*, *Protokół z posiedzenia KU PZPR Akademii Medycznej we Wrocławiu 8 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/15, k. 77-78, *Informacje wewnętrzne*; *ibidem*, k. 140-143, *Sytuacja polityczna w PWSM*; *ibidem*, k. 146-154, *Ocena sytuacji politycznej w Wyższej Szkole Wychowania Fizycznego we Wrocławiu*; *ibidem*, k. 159-163, *Ocena sytuacji politycznej dokonana przez Komitet Uczelniany PZPR Wyższej Szkoły Ekonomicznej w maju 1968 r.*; *ibidem*, k. 164-173, 193-196, *Sprawozdanie egzekutywy POP przy Państwowej Wyższej Szkole Sztuk Plastycznych we Wrocławiu za okres od dnia 29 marca 1966 r. do dnia 29 czerwca 1968 r.*

15 maja Wydział Nauki i Oświaty KW PZPR zorganizował naradę członków partii z przedstawicielami ZMS, ZMW i ZSP, na której omawiano sposoby pracy ze studentami w okresie „normalizacji” sytuacji na uczelniach²⁵.

Instancje uczelniane PZPR odegrały czołową rolę w wysuwaniu i zatwierdzaniu kandydatów na docentów bez habilitacji. Do maja 1968 r., nie czekając na wejście w życie znowelizowanej ustawy, zgłoszono wnioski o mianowanie docentami 96 doktorów, „posiadających dorobek naukowy i istotne osiągnięcia w pracy dydaktyczno-wychowawczej oraz niezbędne kwalifikacje społeczno-polityczne”²⁶.

PZPR odgrywała pierwszoplanową rolę w pomarcowych represjach. Pierwszych zmian personalnych dokonano już 27 marca, na posiedzeniu egzekutywy KW - zmieniono między innymi pierwszego sekretarza KU na Politechnice oraz prorektora ds. nauczania w Wyższej Szkole Ekonomicznej. W tym samym czasie rozpoczęto również weryfikację członków partii, podejrzewanych o sprzyjanie studentom. Nazwiska niektórych usuniętych (pochodzenia żydowskiego) publikowano w prasie. W tym miejscu zaznaczyć należy o próbach obrony osób prześladowanych, podejmowanych także w ramach aparatu partyjnego. Na posiedzeniu egzekutywy KU PZPR Uniwersytetu 9 kwietnia 1968 r. jej członek, Jarosław Ładosz, zgłosił projekt uchwały w obronie pracownika Wydziału Filozoficzno-Historycznego, Wacława Mejbauma, zaatakowanego personalnie w „Gazecie Robotniczej”. Projekt ten miał dość kuriozalny charakter, albowiem jego autor skupił się głównie na obronie Mejbauma przed posądzeniem o pochodzenie żydowskie, podczas gdy „jedynie zasadnym zarzutem [...] byłby zarzut rewizjonizmu”. Protestował także przeciwko nadmiernemu szafowaniu hasłami „antysyjonistycznymi” w kampanii marcowej oraz karaniu rodziców za postęпки dzieci - na przykładzie studenta Holskiego, którego ojciec został zwolniony z pracy w związku z zaangażowaniem syna w ruchu studenckim. Na zakończenie autor projektu żądał sprostowania artykułu z gazety oraz ukarania winnych. W wyniku długotrwałej dyskusji ostatecznie projektu nie głosowano, jednakże Ładosz odmówił wycofania go.

Jakże odmienna była postawa egzekutywy POP WSWF, która 17 kwietnia 1968 r. postanowiła „wyjaśnić ewentualne zaangażowanie tow. K. Nowak i ob. A. Segnera w ruchu syjonistycznym” (osoby zaatakowane w prasie). Z partii usuwano niepewnych pracowników aparatu propagandowego. Na przykład w kwietniu zwolniono z funkcji lektora KW Henryka Gąsiora, ze względu na „niepartyjną postawę na zebraniu POP w sprawie zajęć warszawskich”. Aparat partyjny (jak się wydaje w dużym stopniu pozauczelniany) inspirował relegacje studentów oraz próby zwolnienia z pracy popierających ich pracowników naukowych. Działo się tak nie tylko na uczelniach. W maju zwolniono Józefa Piętkę ze stanowiska dyrektora Dolnośląskich Okręgowych Zakładów Gazownictwa, zarzucając mu „demonstrowanie w ostatnim okresie swego negatywnego stanowiska do partii i władzy ludowej”. Do przeprowadzenia gruntownej wymiany kierownictwa większości uczelni wykorzystano przypadający jesienią 1968 r. koniec kadencji władz rektorskich. 27 listopada egzekutywa KW zatwierdziła 23 wnioski o zmianę na stanowiskach rektorów, prorektorów i pierwszych sekretarzy komitetów uczelnianych. W przypadku

²⁵ AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/27, k. 3-12, *Protokół*.

²⁶ AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Krzyki, 109/XIII/64, bp, *Protokół z posiedzenia KU Wyższej Szkoły Ekonomicznej we Wrocławiu 15 V 1968 r.*; AP Wrocław KD Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, *Lista osób powołanych na docentów w 1 turze; ibidem. Protokół z posiedzenia egzekutywy KU Uniwersytetu Wrocławskiego 23 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/40, bp, *Protokół z posiedzenia KU Akademii Medycznej we Wrocławiu 9 VII 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/15, k. 83, *Informacje wewnętrzne*.

wniosek o nieprzedłużenie kadencji stosowano standardowe formuły: „nie gwarantuje realizacji wzrastających zadań dydaktyczno-wychowawczych”, „ze względu na podeszły wiek”²⁷.

Z przeprowadzonej analizy wysnuć można tyleż oczywisty, co trywialny wniosek, iż wrocławska PZPR w trakcie wydarzeń marcowych odgrywała decydującą rolę w rozwoju wydarzeń. Rolę sprawczą w tłumieniu ruchu studenckiego i późniejszych represjach przypisać jednak należy przede wszystkim instancjom wyższym - Komitetom Dzielnicowym i Komitetowi Wojewódzkiemu PZPR. Ich wolę realizowały stosunkowo nieliczne, kilkudziesięcioosobowe grupy aktywistów partyjnych, które według cytowanego już I sekretarza KU Akademii Medycznej „przejęły na okres wydarzeń faktyczne kierownictwo nad życiem wewnętrznym uczelni”. Znaczna część członków partii, a nawet instancji, przynajmniej w pierwszym okresie sympatyzowała z ruchem studenckim, a w późniejszym czasie usiłowała chronić młodzież i swoich kolegów przed represjami. Pytaniem otwartym pozostaje, ilu z nich czyniło to z sympatii do haseł wolnościowych, a ilu z powodu dostrzegania w studentach czynnika, który wywołał otwierające nowe perspektywy ruchy kadrowe.

Zgromadzona dokumentacja wydaje się sugerować, iż w gorących dniach marca 1968 r. we wrocławskim Komitecie Wojewódzkim PZPR powstał nieformalny ośrodek decyzyjny, skupiony wokół I sekretarza Władysława Piłatowskiego. Składał się on prawdopodobnie z niektórych członków egzekutywy, a także pracowników Wydziału Nauki i Oświaty oraz Wydziału Propagandy KW. Istniał on poza statutowymi organami partii, takimi jak egzekutywa czy plenum. Sytuacja ta wynikała z tempa rozwoju wydarzeń, konieczności podejmowania szybkich decyzji. Świadczyła jednak o zaskoczeniu rozwojem wydarzeń. Podczas następnego kryzysu, w grudniu 1970 r., PZPR będzie już znacznie lepiej przygotowana do nadzwyczajnej sytuacji.

²⁷ AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/141, k. 221-222, *Protokół nr 7 posiedzenia egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 27 marca 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/142, k. 84, *Wniosek o zwolnienie ze stanowiska lektora Komitetu Wojewódzkiego PZPR*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/143, k. 26, *Wniosek o odwołanie ze stanowiska*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/IV/146, k. 1-3, *Protokół nr 23 posiedzenia egzekutywy KW PZPR we Wrocławiu z dnia 27 listopada 1968 r.*; *ibidem*, k. 16-49, *Wnioski personalne*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/55, bp, *Protokół z zebrania POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 24 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/57, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 29 V 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, *Protokół z posiedzenia KU Uniwersytetu Wrocławskiego 9 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Śródmieście, 108/XIII/57, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy POP Wyższej Szkoły Wychowania Fizycznego we Wrocławiu z dnia 17 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KD PZPR Wrocław-Stare Miasto, 107/XIII/70, bp, *Protokół z posiedzenia egzekutywy KU Uniwersytetu Wrocławskiego 9 IV 1968 r.*; *ibidem*, *Projekt uchwały*; *ibidem*, *Protokół z posiedzenia egzekutywy KU Uniwersytetu Wrocławskiego 30 IV 1968 r.*; AP Wrocław, KW PZPR, 74/XVIII/15, k. 79-83, *Informacje wewnętrzne*.